

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)

της 28ης Ιανουαρίου 2016*

«Προδικαστική παραπομπή — Άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ — Ελευθερία εγκαταστάσεως — Ελεύθερη παροχή υπηρεσιών — Τυχερά παίγνια — Απόφαση του Δικαστηρίου με την οποία κρίθηκε ασύμβατη προς το δίκαιο της Ένωσης εθνική ρύθμιση σχετική με τις παραχωρήσεις για τη δραστηριότητα αποδοχής στοιχημάτων — Αναδιοργάνωση του συστήματος με νέο διαγωνισμό — Δωρεάν παραχώρηση της χρήσεως των ιδιόκτητων υλικών και άυλων αγαθών που αποτελούν το δίκτυο αποδοχής στοιχημάτων — Περιορισμός — Επιτακτικοί λόγοι γενικού συμφέροντος — Αναλογικότητα»

Στην υπόθεση C-375/14,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Tribunale di Frosinone (Ιταλία) με απόφαση της 9ης Ιουλίου 2014, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 6 Αυγούστου 2014, στο πλαίσιο της ποινικής δίκης κατά της

Rosanna Laezza,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους M. Pešič, πρόεδρο του δευτέρου τμήματος, προεδρεύοντα του τρίτου τμήματος, A. Arabadžiev, C. Toader (εισηγήτρια), E. Jarašiūnas και C. G. Fernlund, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: N. Wahl

γραμματέας: V. Giacobbo-Peyronnel, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 17ης Σεπτεμβρίου 2015,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Rosanna Laezza, εκπροσωπούμενη από τους D. Agnello, R. Jacchia, A. Terranova, F. Ferraro και M. Mura, avvocati,
- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από τους P. Marrone και S. Fiorentino, avvocati dello Stato,
- η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις J. Van Holm, L. Van den Broeck και M. Jacobs, επικουρούμενες από τους P. Vlaemminck, B. Van Vooren και R. Verbeke, advocaten,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τις E. Montaguti και E. Τσερέπα-Lacombe,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 26ης Νοεμβρίου 2015,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κατά της Rosanna Laezza λόγω παραβάσεως της ιταλικής νομοθεσίας περί αποδοχής στοιχημάτων.

Το νομικό πλαίσιο

- 3 Το άρθρο 10, παράγραφοι 9 octies και 9 novies, του νομοθετικού διατάγματος 16, περί επειγουσών διατάξεων για την απλοποίηση της φορολογίας, τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της ενισχύσεως των διαδικασιών ελέγχου (*decreto-legge — Disposizioni urgenti in materia di semplificazioni tributarie, di efficientamento e potenziamento delle procedure di accertamento*), της 2ας Μαρτίου 2012 (*GURI* αριθ. 52, της 2ας Μαρτίου 2012), το οποίο στη συνέχεια κατέστη, κατόπιν τροποποιήσεων, ο νόμος 44, της 26ης Απριλίου 2012 (τακτικό συμπλήρωμα στην *GURI* αριθ. 99, της 28ης Απριλίου 2012, στο εξής: νομοθετικό διάταγμα του 2012), προβλέπει τα εξής:

«9 octies Στο πλαίσιο της αναδιοργάνωσης των διατάξεων στον τομέα των δημοσίων παιγνίων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται οι διατάξεις που αφορούν τα στοιχήματα επί των αθλητικών αγώνων, περιλαμβανομένων και των ιππικών, καθώς και επί των μη αθλητικών διοργανώσεων, οι διατάξεις της παρούσας παραγράφου έχουν ως σκοπό να προωθήσουν την αναδιοργάνωση αυτή, σε πρώτο στάδιο με τον συγχρονισμό της λήξεως των συμβάσεων παραχωρήσεως σχετικών με την αποδοχή των εν λόγω στοιχημάτων, τηρουμένης της επιταγής περί προσαρμογής προς τις αρχές που απορρέουν από την απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 16ης Φεβρουαρίου 2012 επί των υποθέσεων [*Costa και Cifone (C-72/10 και C-77/10, EU:C:2012:80)*] των εθνικών κανόνων για την επιλογή των προσώπων τα οποία αποδέχονται, για λογαριασμό του Δημοσίου, τα στοιχήματα επί των αθλητικών αγώνων, περιλαμβανομένων και των ιππικών, καθώς και επί των μη αθλητικών διοργανώσεων. Προς τούτο, λαμβανομένης υπόψη της προσεχούς λήξεως ορισμένων συμβάσεων παραχωρήσεως για την αποδοχή των εν λόγω στοιχημάτων, η Ανεξάρτητη Αρχή Κρατικών Μονοπωλίων [(η οποία κατέστη στη συνέχεια Αρχή Τελωνείων και Μονοπωλίων — *Agenzia delle dogane e dei Monopoli*, στο εξής: ADM)] προκηρύσσει αμέσως και, εν πάση περιπτώσει, το αργότερο μέχρι τις 31 Ιουλίου 2012, διαγωνισμό για την επιλογή των προσώπων που αποδέχονται τα εν λόγω στοιχήματα, σύμφωνα, τουλάχιστον, με τα ακόλουθα κριτήρια:

- a) δυνατότητα συμμετοχής των προσώπων τα οποία ασκούν ήδη δραστηριότητα αποδοχής στοιχημάτων σε ένα από τα κράτη του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου, ώστε να έχουν στο κράτος αυτό νόμιμη και επιχειρησιακή έδρα, βάσει έγκυρης και προσήκουσας αδειάς, χορηγηθείσας σύμφωνα με τις διατάξεις που ισχύουν στην έννομη τάξη του εν λόγω κράτους, και τα οποία πληρούν επίσης τις προϋποθέσεις εντιμότητας και αξιοπιστίας, καθώς και τις οικονομικές και περιουσιακές προϋποθέσεις που ορίζει η [ADM], λαμβανομένων υπόψη των σχετικών διατάξεων του νόμου 220, [περί καταρτίσεως του ετήσιου και πολυετούς προϋπολογισμού του κράτους (νόμος σταθερότητας 2011) [*legge n. 220 — Disposizioni per la formazione del bilancio annuale e pluriennale dello Stato (legge di stabilità 2011)*], της 13ης Δεκεμβρίου 2010 (τακτικό συμπλήρωμα στην *GURI* αριθ. 297, της 21ης Δεκεμβρίου 2010), όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο 111, της 15ης Ιουλίου 2011 (στο εξής: νόμος περί σταθερότητας του 2011)], και με το νομοθετικό διάταγμα 98, της 6ης Ιουλίου 2011, που κατέστη νόμος, με τροποποιήσεις, με τον νόμο 111, της 15ης Ιουλίου 2011·

- b) σύναψη συμβάσεων παραχωρήσεως, με λήξη στις 30 Ιουνίου 2016, για την αποδοχή, μόνον εντός υλικού δικτύου, στοιχημάτων επί των αθλητικών αγώνων, περιλαμβανομένων και των ιππικών, καθώς και επί των μη αθλητικών διοργανώσεων, εκ μέρους 2 000 κατ' ανώτατο όριο πρακτορείων, με αποκλειστική δραστηριότητα τα δημόσια παίγνια, χωρίς περιορισμό ως προς τις ελάχιστες αποστάσεις μεταξύ των πρακτορείων αυτών ή μεταξύ αυτών και άλλων, ήδη ενεργών, σημείων αποδοχής πανομοιότυπων στοιχημάτων·
- c) προβλέπεται, ως συστατικό στοιχείο της τιμής, βασική αγοραία αξία ύψους 11 000 EUR για κάθε πρακτορείο·
- d) σύναψη συμβάσεως παραχωρήσεως με περιεχόμενο σύμφωνο προς κάθε άλλη αρχή απορρέουσα από την προπαρατεθείσα απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 16ης Φεβρουαρίου 2012, καθώς και προς τις συνάδουσες με την απόφαση αυτή διατάξεις του εθνικού δικαίου που ισχύουν στον τομέα των δημοσίων παιγνίων·
- e) δυνατότητα λειτουργίας των πρακτορείων σε οποιοδήποτε δήμο ή επαρχία, χωρίς αριθμητικά όρια επί εδαφικής βάσεως ούτε ευνοϊκούς όρους σε σχέση με παραχωρησιούχους που δικαιούνται να αποδέχονται πανομοιότυπα στοιχήματα ή όρους οι οποίοι είναι εν πάση περιπτώσει δυνατό να αποβούν ευνοϊκοί για τους επιχειρηματίες αυτούς·
- f) σύσταση εγγυήσεων σύμφωνων με τις διατάξεις του άρθρου 24 του νομοθετικού διατάγματος 98, της 6ης Ιουλίου 2011, που κατέστη νόμος, με τροποποιήσεις, με τον νόμο 111, της 15ης Ιουλίου 2011.

9 novies Οι παραχωρησιούχοι που δικαιούνται να αποδέχονται τα στοιχήματα της παραγράφου 9 octies, των οποίων οι συμβάσεις λήγουν στις 30 Ιουνίου 2012, συνεχίζουν τις δραστηριότητές τους αποδοχής μέχρι την ημερομηνία συνάψεως των συμβάσεων παραχωρήσεως σύμφωνα με την προαναφερθείσα παράγραφο.»

- 4 Δυνάμει των προαναφερθεισών διατάξεων του νομοθετικού διατάγματος του 2012, συνάφθηκαν συμβάσεις με παραχωρησιούχους διάρκειας 40 μηνών, ενώ, κατά το παρελθόν, οι σχετικές άδειες διαρκούσαν από εννέα έως δώδεκα έτη.
- 5 Δυνάμει του άρθρου 1, παράγραφος 77, του νόμου περί σταθερότητας του 2011:

«Προκειμένου να εξασφαλίσει την ορθή ισορροπία μεταξύ των δημοσίων και ιδιωτικών συμφερόντων στο πλαίσιο της διοργανώσεως και της διαχειρίσεως δημοσίων παιγνίων, λαμβανομένου υπόψη του κρατικού μονοπωλίου όσον αφορά τα παίγνια [...], καθώς και των αρχών οι οποίες εφαρμόζονται στον τομέα αυτόν και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσον αφορά την επιλογή βάσει των αρχών του ανταγωνισμού, και προκειμένου να συμβάλει, επίσης, στη θεμελίωση των βάσεων για τη μεγαλύτερη αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα στην καταπολέμηση της διαδόσεως του παράτυπου ή παράνομου παιγνίου στην Ιταλία, στην προστασία των καταναλωτών, ιδίως των ανηλίκων, στην τήρηση της δημόσιας τάξεως, στην καταπολέμηση της συμμετοχής ανηλίκων σε παίγνια και της διεισδύσεως του οργανωμένου εγκλήματος στον τομέα των παιγνίων [...], η [ADM] προβαίνει αμελλητί στην επικαιροποίηση του προτύπου των συμβάσεων παραχωρήσεως για την άσκηση και την αποδοχή δημοσίων παιγνίων, εκτός από την εξ αποστάσεως, ή, εν πάση περιπτώσει, μέσω δικτύου πρακτορείων.»

- 6 Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 78, στοιχείο b, σημείο 26, του νόμου περί σταθερότητας του 2011, η σύμβαση παραχωρήσεως πρέπει υποχρεωτικά να περιλαμβάνει όρο περί «δωρεάν παραχωρήσεως ή επιστροφής του δικτύου υποδομής για τη λειτουργία και την αποδοχή παιγνίων στην [ADM] κατά τον χρόνο λήξεως της διάρκειας της παραχωρήσεως, αποκλειστικά κατόπιν αιτήσεως της τελευταίας, η οποία κοινοποιείται τουλάχιστον έξι μήνες προ της εν λόγω λήξεως ή με την έκδοση αποφάσεως ανακλήσεως της παραχωρήσεως ή εκπτώσεως από αυτήν».

- 7 Το σχέδιο συμβάσεως παραχωρήσεως, το οποίο επισυναπτόταν στον διαγωνισμό που διοργανώθηκε το έτος 2012 (στο εξής: σχέδιο συμβάσεως), προβλέπει τις αιτίες ανακλήσεως και εκπτώσεως των παραχωρήσεων.
- 8 Έτσι, κατά το άρθρο 23, παράγραφος 2, στοιχεία a, e και k, του σχεδίου συμβάσεως, η ανάκληση ή η έκπτωση επέρχονται, μεταξύ άλλων, σε περίπτωση παραπομπής στη δικαιοσύνη λόγω αδικημάτων τα οποία η ADM κρίνει ως αποδεικνύοντα την έλλειψη αξιοπιστίας, επαγγελματισμού και ήθους που απαιτείται να έχει ο παραχωρησιούχος, σε περίπτωση διοργανώσεως, πραγματοποιήσεως και αποδοχής δημοσίων παιγνίων με τρόπο και με τεχνικές διαφορετικές από τις προβλεπόμενες από τις ισχύουσες νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις ή τους ισχύοντες συμβατικούς όρους, ή ακόμη σε περίπτωση διαπιστωνόμενης από τα αρμόδια όργανα παραβάσεως της νομοθεσίας στον τομέα της καταστολής των στοιχημάτων και των τυχερών παιγνίων.
- 9 Το άρθρο 25 του σχεδίου συμβάσεως προβλέπει τα εξής:

«1. Κατόπιν ρητής αιτήσεως της ADM, και για το χρονικό διάστημα που ορίζεται σε αυτήν, ο παραχωρησιούχος, όταν παύει τη δραστηριότητά του λόγω λήξεως της συμβάσεως παραχωρήσεως ή ως συνέπεια αποφάσεων εκπτώσεως ή ανακλήσεως, οφείλει να παραχωρήσει δωρεάν στην ADM, ή σε άλλον παραχωρησιούχο που επιλέγεται από αυτήν κατόπιν διαγωνισμού, τη χρήση των ιδιόκτητων υλικών και άυλων αγαθών που αποτελούν το δίκτυο διαχειρίσεως και αποδοχής στοιχημάτων, απαλλαγμένων από δικαιώματα και αξιώσεις τρίτων, κατά τον τρόπο που προβλέπεται στις επόμενες παραγράφους.

2. Τα παραχωρούμενα αγαθά περιγράφονται στον κατάλογο και τις μεταγενέστερες τροποποιήσεις του, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 5, παράγραφος 1, στοιχείο e.

3. Οι πράξεις της παραχωρήσεως της χρήσεως —στο πλαίσιο των οποίων τόσο η ADM όσο και ο παραχωρησιούχος μπορούν να προβάλουν την άποψή τους, με σύνταξη σχετικών πρακτικών— αρχίζουν εντός του εξαμήνου που προηγείται της λήξεως της συμβάσεως, διασφαλιζόμενης της ανάγκης διατηρήσεως, επίσης κατά την εν λόγω περίοδο, της λειτουργίας του συστήματος, καθόσον τα αγαθά πρέπει να επιστρέφονται στην ADM υπό συνθήκες ικανές να διασφαλίσουν τη συνέχεια της λειτουργίας του ηλεκτρονικού δικτύου. Το κόστος τυχόν υλικής παραδόσεως των συσκευών, του εξοπλισμού και κάθε άλλου στοιχείου που συναποτελεί το τηλεματικό δίκτυο, βαρύνει τον παραχωρησιούχο.

[...]

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

- 10 Η Stanley International Betting Ltd, εταιρία καταχωρισμένη στα εμπορικά μητρώα στο Ηνωμένο Βασίλειο, καθώς και η μαλτέζικη θυγατρική της, Stanleybet Malta Ltd, ασκούν τις δραστηριότητές τους στην Ιταλία στον τομέα της αποδοχής στοιχημάτων, μέσω επιχειρηματικών μονάδων που καλούνται «κέντρα διαβίσεως δεδομένων» (στο εξής: ΚΔΔ). Εδώ και δεκαπέντε περίπου έτη, οι λειτουργούντες τα ΚΔΔ ασκούν τη δραστηριότητά τους στην Ιταλία βάσει συμβατικής σχέσεως, χωρίς να διαθέτουν ούτε κάποιο σχετικό τίτλο περί παραχωρήσεως ούτε άδεια της αστυνομίας.
- 11 Κατόπιν ελέγχου που διενήργησε η αστυνομία διώξεως οικονομικού εγκλήματος (Guardia di Finanza) του Frosinone (Ιταλία) στις εγκαταστάσεις ενός ΚΔΔ που διηύθυνε η R. Laezza και που υπαγόταν στη Stanleybet Malta Ltd, στο πλαίσιο του οποίου αποκαλύφθηκε, στο κέντρο αυτό, η ανάπτυξη μη επιτρεπόμενης δραστηριότητας αποδοχής στοιχημάτων, η αρμόδια αρχή προέβη σε κατάσχεση εξοπλισμού πληροφορικής που χρησιμοποιείτο για την παραλαβή και την περαιτέρω διαβίβαση των στοιχημάτων αυτών.

- 12 Με απόφαση της 10ης Ιουνίου 2014 ο υπεύθυνος για τη διεξαγωγή προκαταρκτικής έρευνας δικαστής του Tribunale di Cassino (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου του Cassino) επικύρωσε την κατάσχεση αυτή και διέταξε τη συντηρητική κατάσχεση του εν λόγω εξοπλισμού.
- 13 Η R. Laezza προσέφυγε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ζητώντας την ακύρωση της αποφάσεως αυτής. Στο σχετικό δικόγραφο η ενδιαφερομένη αναφέρθηκε επίσης στις προσφυγές που είχαν ασκήσει οι εταιρίες του ομίλου Stanley, στις οποίες εντάσσεται το ΚΔΔ που διευθύνει η ίδια, κατά του διαγωνισμού που διοργανώθηκε, δυνάμει του άρθρου 10, παράγραφοι 9 octies και 9 novies, του νομοθετικού διατάγματος του 2012, για τις παραχωρήσεις τυχερών παιγνίων στην Ιταλία, ισχυριζόμενη ότι αυτός εισάγει δυσμενείς διακρίσεις.
- 14 Το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί ότι το Consiglio di Stato (ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της Ιταλίας) έχει ήδη υποβάλει δύο προδικαστικά ερωτήματα στο Δικαστήριο που αφορούν ιδίως την περιορισμένη διάρκεια ισχύος των νέων παραχωρήσεων σε σχέση με τις παλαιές στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Stanley International Betting και Stanleybet Malta (C-463/13, EU:C:2015:25), κρίνει, όμως, ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν αντιτίθεται στην εθνική διάταξη που καθορίζει τη διάρκεια αυτή.
- 15 Το ως άνω δικαστήριο υπενθυμίζει, ωστόσο, ότι το άρθρο 25 του σχεδίου συμβάσεως επιβάλλει στον παραχωρησιούχο την υποχρέωση, όταν αυτός παύσει να ασκεί τη δραστηριότητά του λόγω λήξεως της ισχύος της παραχωρήσεως ή λόγω λήψεως αποφάσεων περί εκπτώσεως του δικαιούχου ή ανακλήσεως της σχετικής αδειας, να παραχωρήσει δωρεάν τη χρήση των ιδιόκτητων υλικών και άυλων αγαθών που αποτελούν το δίκτυο αποδοχής στοιχημάτων.
- 16 Κατά το εν λόγω δικαστήριο, μολονότι η ύπαρξη της διατάξεως αυτής, της οποίας δεν έχει υπάρξει νομοθετικό προηγούμενο στην Ιταλία, μπορεί ενδεχομένως να δικαιολογείται στο πλαίσιο της επιβολής κυρώσεων, σε περίπτωση που η λήξη της δραστηριότητας προκύπτει κατόπιν αποφάσεως περί εκπτώσεως του δικαιούχου ή ανακλήσεως της παραχωρήσεως, περιάγει ωστόσο τους ενδιαφερομένους σε ιδιαίτερα δυσμενή κατάσταση όταν η παύση της ως άνω δραστηριότητας επέρχεται απλώς και μόνο λόγω της λήξεως της περιόδου της παραχωρήσεως. Σε αυτό προστίθεται η υποχρέωση του παραχωρησιούχου να επιβαρύνεται με το σύνολο του κόστους της εν λόγω δωρεάν παραχωρήσεως.
- 17 Το αιτούν δικαστήριο αμφιβάλλει αν μια τέτοια διαφορετική μεταχείριση μεταξύ παλαιών και νέων παραχωρησιούχων μπορεί να δικαιολογείται από κάποια επιτακτική απαίτηση δημοσίου συμφέροντος.
- 18 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Tribunale di Frosinone αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Έχουν τα άρθρα 49 [ΣΛΕΕ] επ. και 56 [ΣΛΕΕ] επ., όπως συμπληρώθηκαν υπό το πρίσμα των αρχών που διατυπώνονται στην απόφαση [Costa και Cifone (C-72/10 και C-77/10, EU:C:2012:80)], την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική διάταξη προβλέπουσα υποχρεωτική δωρεάν παραχώρηση της χρήσεως των ιδιόκτητων υλικών και άυλων αγαθών που αποτελούν το δίκτυο διαχείρισεως και αποδοχής στοιχημάτων, κατά την παύση της δραστηριότητας λόγω λήξεως της συμβάσεως παραχωρήσεως ή συνεπεία αποφάσεων εκπτώσεως ή ανακλήσεως;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

- 19 Με το προδικαστικό του ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται στην εφαρμογή εθνικής διατάξεως, όπως αυτή της κύριας δίκης, η οποία επιβάλλει στον παραχωρησιούχο που παύει τη δραστηριότητά

του λόγω λήξεως της περιόδου παραχωρήσεως ή λόγω λήψεως αποφάσεως περί εκπτώσεως ή ανακλήσεως την υποχρέωση να παραχωρήσει δωρεάν τη χρήση των ιδιόκτητων υλικών και άυλων αγαθών που αποτελούν το δίκτυο αποδοχής στοιχημάτων.

- 20 Εισαγωγικώς, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, όπως τόνισε, κατά βάση, ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 27 και 28 των προτάσεών του, η παρούσα υπόθεση αφορά αποκλειστικά το συμβατό προς το δίκαιο της Ένωσης του άρθρου 25 του σχεδίου συμβάσεως και δεν μπορεί να εκληφθεί υπό την έννοια ότι θέτει υπό αμφισβήτηση, στο σύνολό του, το νέο σύστημα παραχωρήσεων που θεσπίστηκε στην Ιταλία το 2012 στον τομέα των τυχερών παιγνίων.

Επί της υπάρξεως περιορισμού των ελευθεριών τις οποίες εγγυώνται τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ

- 21 Πρώτον, πρέπει να υπομνησθεί ότι πρέπει να λογίζονται ως περιορισμοί της ελευθερίας εγκαταστάσεως και/ή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών όλα τα μέτρα τα οποία απαγορεύουν, κωλύουν ή καθιστούν λιγότερο ελκυστική την άσκηση των ελευθεριών τις οποίες διασφαλίζουν τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ (απόφαση Stanley International Betting και Stanleybet Malta, C-463/13, EU:C:2015:25, σκέψη 45 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 22 Το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία εξαρτά την άσκηση οικονομικής δραστηριότητας από τη σύναψη συμβάσεως παραχωρήσεως και προβλέπει διάφορες περιπτώσεις εκπτώσεως του παραχωρησιούχου παρακωλύει την άσκηση των ελευθεριών τις οποίες διασφαλίζουν τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ (απόφαση Stanley International Betting και Stanleybet Malta, C-463/13, EU:C:2015:25, σκέψη 46 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 23 Εν προκειμένω, όπως τόνισε, κατά βάση, ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 62 και 63 των προτάσεών του, εθνική διάταξη όπως αυτή της κύριας δίκης, που επιβάλλει στον παραχωρησιούχο, όταν παύει τη δραστηριότητά του, ακόμα και σε περίπτωση που το πέρας της δραστηριότητας αυτής επέρχεται απλώς και μόνο λόγω της λήξεως της περιόδου παραχωρήσεως, την υποχρέωση να παραχωρήσει δωρεάν τη χρήση του εξοπλισμού που χρησιμοποιείτο για την αποδοχή στοιχημάτων μπορεί να καταστήσει λιγότερο ελκυστική την άσκηση της εν λόγω δραστηριότητας. Πράγματι, το ενδεχόμενο για μια επιχείρηση να υποχρεωθεί να παραχωρήσει, χωρίς οικονομικό αντάλλαγμα, τη χρήση των αγαθών της ενδέχεται να καταστήσει ασύμφορη την επένδυσή της.
- 24 Επομένως, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη εθνική διάταξη συνιστά περιορισμό των ελευθεριών τις οποίες διασφαλίζουν τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ.

Επί του ενδεχομένου να συνεπάγεται δυσμενείς διακρίσεις ο περιορισμός των ελευθεριών τις οποίες διασφαλίζουν τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ

- 25 Δεύτερον, πρέπει να σημειωθεί ειδικότερα ότι, μολονότι το Δικαστήριο έχει ήδη προσδιορίσει ορισμένους επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος των οποίων μπορεί να γίνεται επίκληση προς δικαιολόγηση περιορισμού των ελευθεριών τις οποίες διασφαλίζουν τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ, οι σκοποί αυτοί δεν μπορούν να προβάλλονται προκειμένου να δικαιολογηθούν περιορισμοί οι οποίοι εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις (βλ., επ' αυτού, απόφαση Blanco και Fabretti, C-344/13 και C-367/13, EU:C:2014:2311, σκέψη 37).
- 26 Πράγματι, αν η επίμαχη στην κύρια δίκη διάταξη εισάγει διακρίσεις, δικαιολόγησή της θα ήταν δυνατή μόνον για λόγους δημόσιας τάξεως, δημόσιας ασφάλειας και δημόσιας υγείας, προβλεπόμενους στα άρθρα 51 ΣΛΕΕ και 52 ΣΛΕΕ, μεταξύ των οποίων δεν περιλαμβάνονται ούτε η καταπολέμηση της εγκληματικότητας που συνδέεται με τα τυχερά παίγνια ούτε η συνέχεια της νόμιμης δραστηριότητας αποδοχής στοιχημάτων, η οποία προβλήθηκε εν προκειμένω (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση Servizi Ausiliari Dottori Commercialisti, C-451/03, EU:C:2006:208, σκέψη 36 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

- 27 Επ' αυτού, η R. Laezza υποστηρίζει ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη διάταξη συνεπάγεται δυσμενείς διακρίσεις διότι προβλέπει διαφορετική μεταχείριση μεταξύ, αφενός, των επιχειρηματιών που έχουν συνάψει σύμβαση παραχωρήσεως επ' ευκαιρία διαγωνισμού διοργανωθέντος βάσει του άρθρου 10, παράγραφοι 9 octies και 9 novies, του νομοθετικού διατάγματος του 2012 και, αφετέρου, των επιχειρηματιών που συνήψαν τέτοια σύμβαση παραχωρήσεως επ' ευκαιρία προηγούμενων διαγωνισμών, δεδομένου ότι οι τελευταίοι επιχειρηματίες, πριν τους επιβληθεί η ενδεχόμενη υποχρέωση δωρεάν παραχωρήσεως της χρήσεως των αγαθών που χρησιμοποιούν για την άσκηση της δραστηριότητας αποδοχής στοιχημάτων κατά το πέρας της παραχωρήσεως, είχαν στη διάθεσή τους μεγαλύτερη περίοδο αποσβέσεως των εν λόγω αγαθών.
- 28 Εντούτοις, όπως σημείωσε, κατά βάση, ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 66 και 67 των προτάσεων του, από τα στοιχεία που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο φαίνεται ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη διάταξη έχει εφαρμογή αδιακρίτως στο σύνολο των επιχειρηματιών οι οποίοι είχαν μετάσχει στον διαγωνισμό που διοργανώθηκε το 2012 βάσει του άρθρου 10, παράγραφοι 9 octies και 9 novies, του νομοθετικού διατάγματος του 2012, τούτο δε ανεξαρτήτως του τόπου εγκαταστάσεώς τους.
- 29 Επομένως, το γεγονός ότι οι ιταλικές αρχές αποφάσισαν να τροποποιήσουν, σε δεδομένη χρονική στιγμή, τους όρους υπό τους οποίους το σύνολο των εχόντων σχετική άδεια επιχειρηματιών ασκούν τη δραστηριότητα αποδοχής στοιχημάτων στην ιταλική επικράτεια δεν ασκεί επιρροή για την εκτίμηση του αν η επίμαχη στην κύρια δίκη διάταξη εισάγει ενδεχομένως δυσμενείς διακρίσεις.
- 30 Εναπόκειται, εντούτοις, στο αιτούν δικαστήριο, κατόπιν σφαιρικής εξετάσεως του συνόλου των περιστάσεων που συνδέονται με τη νέα διαδικασία διαγωνισμού, να εκτιμήσει αν η ως άνω διάταξη εισάγει δυσμενείς διακρίσεις.

Επί της δικαιολογήσεως του περιορισμού των ελευθεριών τις οποίες διασφαλίζουν τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ

- 31 Τρίτον, πρέπει να εξεταστεί κατά πόσον ο περιορισμός των ελευθεριών τις οποίες διασφαλίζουν τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ, τον οποίο επιβάλλει η επίμαχη διάταξη, μπορεί να γίνει δεκτός ως μέτρο παρεκκλίσεως, για λόγους δημόσιας τάξεως, δημόσιας ασφάλειας και δημόσιας υγείας, οι οποίοι ρητώς προβλέπονται στα άρθρα 51 ΣΛΕΕ και 52 ΣΛΕΕ που έχουν εφαρμογή και στον τομέα της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών δυνάμει του άρθρου 62 ΣΛΕΕ, ή, σε περίπτωση που το αιτούν δικαστήριο κρίνει ότι η διάταξη αυτή εφαρμόζεται κατά τρόπο μη συνεπαγόμενο δυσμενείς διακρίσεις, δικαιολογείται, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος (βλ., επ' αυτού, απόφαση *Digibet και Albers*, C-156/13, EU:C:2014:1756, σκέψη 22 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία), όπως η προστασία των καταναλωτών και η αποτροπή της απάτης καθώς και της παροτρύνσεως των πολιτών σε υπερβολική δαπάνη συνδεδεμένη με τα τυχερά παίγνια (απόφαση *HIT και HIT LARIX*, C-176/11, EU:C:2012:454, σκέψη 21 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 32 Συναφώς, όσον αφορά την ιταλική κανονιστική ρύθμιση περί τυχερών παιγνίων, το Δικαστήριο έχει διαπιστώσει ότι ο σκοπός ο οποίος συνίσταται στην καταπολέμηση της συναφούς με τα τυχερά παίγνια εγκληματικότητας είναι ικανός να δικαιολογήσει τους περιορισμούς στις θεμελιώδεις ελευθερίες οι οποίοι απορρέουν από τη ρύθμιση αυτή (βλ., επ' αυτού, απόφαση *Biasci κ.λπ.*, C-660/11 και C-8/12, EU:C:2013:550, σκέψη 23).
- 33 Εν προκειμένω, η Ιταλική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη διάταξη δικαιολογείται, στο πλαίσιο του σκοπού καταπολεμήσεως της εγκληματικότητας που συνδέεται με τα τυχερά παίγνια, από το συμφέρον εξασφαλίσεως της συνέχειας της νόμιμης δραστηριότητας αποδοχής στοιχημάτων ώστε να περιορίζεται η ανάπτυξη παράλληλης παράνομης δραστηριότητας.

- 34 Ο σκοπός αυτός μπορεί να συνιστά επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος ικανό να δικαιολογήσει περιορισμό των θεμελιωδών ελευθεριών όπως αυτόν της κύριας δίκης.
- 35 Εν πάση περιπτώσει, ο προσδιορισμός των σκοπών τους οποίους επιδιώκει πράγματι η σχετική διάταξη εμπίπτει στην αρμοδιότητα του αιτούντος δικαστηρίου (βλ., επ' αυτού, απόφαση Pflieger κ.λπ., C-390/12, EU:C:2014:281, σκέψη 47).

Επί της αναλογικότητας του περιορισμού των ελευθεριών τις οποίες διασφαλίζουν τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ

- 36 Τέταρτον, πρέπει να εξεταστεί αν με τον επίμαχο στην κύρια δίκη περιορισμό μπορεί να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος σκοπός και αν ο περιορισμός αυτός βαίνει πέραν του αναγκαίου προς επίτευξη του σκοπού αυτού ορίου, δεδομένου ότι μια τέτοια περιοριστική εθνική νομοθεσία δεν πληροί την ως άνω προϋπόθεση παρά μόνον αν εξυπηρετεί πράγματι την επίτευξή του κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό (βλ., επ' αυτού, απόφαση HIT και HIT LARIX, C-176/11, EU:C:2012:454, σκέψη 22 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 37 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη τις υποδείξεις του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο σφαιρικής εκτιμήσεως των περιστάσεων που συνδέονται με τη σύναψη νέων συμβάσεων παραχωρήσεως, αν ο επίμαχος στην κύρια δίκη περιορισμός πληροί τις προϋποθέσεις που απορρέουν από τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την αναλογικότητά τους (βλ., επ' αυτού, απόφαση Digibet και Albers, C-156/13, EU:C:2014:1756, σκέψη 40 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 38 Όσον αφορά το ζήτημα αν ο επίμαχος στην κύρια δίκη περιορισμός είναι ικανός να εξασφαλίσει την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να εξετάσει ιδίως, όπως τόνισε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 91 έως 93 των προτάσεών του, αν η υποχρέωση δωρεάν παραχωρήσεως στην ADM ή σε άλλον παραχωρησιούχο της χρήσεως των υλικών και άυλων αγαθών που αποτελούν το δίκτυο αποδοχής στοιχημάτων δεν επιβάλλεται συστηματικώς αλλά μόνον «κατόπιν ρητής αιτήσεως της ADM» συνιστά στοιχείο ικανό να επηρεάσει ή όχι τη δυνατότητα της επίμαχης στην κύρια δίκη διατάξεως να εξασφαλίσει την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού.
- 39 Όσον αφορά το ζήτημα αν η διάταξη αυτή βαίνει πέραν του αναγκαίου προς επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού ορίου, δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι, σε περίπτωση εκπτώσεως ή ανακλήσεως, έχουσας τον χαρακτήρα κυρώσεως, της οικείας συμβάσεως περί παραχωρήσεως η δωρεάν παραχώρηση στην ADM ή σε άλλο παραχωρησιούχο της χρήσεως των υλικών και άυλων αγαθών που αποτελούν το δίκτυο αποδοχής στοιχημάτων μπορεί να είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας.
- 40 Αντιθέτως, δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο κατ' ανάγκη, όπως τόνισε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 88 των προτάσεών του, όταν η παύση της δραστηριότητας επέρχεται απλώς και μόνο λόγω της λήξεως της ισχύος της παραχωρήσεως.
- 41 Πράγματι, σε περίπτωση λήξεως, ως φυσική συνέπεια, της περιόδου ισχύος συμβάσεως παραχωρήσεως, συναφθείσας για μια σαφώς βραχύτερη περίοδο έναντι εκείνης συμβάσεων που συνάπτονταν πριν από την έκδοση του νομοθετικού διατάγματος του 2012, η χωρίς αντάλλαγμα επιβολή της προαναφερθείσας υποχρέωσης κατά πάσα πιθανότητα αντιβαίνει προς την αρχή της αναλογικότητας, ειδικότερα όταν ο σκοπός της συνέχειας της νόμιμης δραστηριότητας αποδοχής στοιχημάτων θα μπορούσε να επιτευχθεί με λιγότερο επαχθή μέτρα, όπως είναι η υποχρεωτική μεν παραχώρηση των σχετικών αγαθών, αλλά έναντι ανταλλάγματος στην αγοράία τους αξία.

- 42 Όπως τόνισε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 96 και 97 των προτάσεών του, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται, στο πλαίσιο της εξετάσεως της αναλογικότητας της επίμαχης στην κύρια δίκη διατάξεως, να λάβει επίσης υπόψη την αγοραία αξία των αγαθών που αποτελούν το αντικείμενο της υποχρεωτικής παραχωρήσεως.
- 43 Πρέπει ακόμη να υπογραμμιστεί η προσβολή της αρχής της ασφαλείας δικαίου την οποία ενδέχεται να προκαλεί η έλλειψη διαφάνειας της επίμαχης στην κύρια δίκη διατάξεως. Πράγματι, η διάταξη αυτή, η οποία προβλέπει ότι η δωρεάν παραχώρηση της χρήσεως των αγαθών που αποτελούν το δίκτυο αποδοχής στοιχημάτων επέρχεται μόνον «κατόπιν ρητής αιτήσεως της ADM» και όχι συστηματικώς, δεν διευκρινίζει τις προϋποθέσεις υποβολής και τις πρακτικές λεπτομέρειες της εν λόγω ρητής αιτήσεως. Οι προϋποθέσεις όμως και οι σχετικές πρακτικές λεπτομέρειες διαγωνισμού, όπως του περιγραφόμενου στην κύρια δίκη, πρέπει να διατυπώνονται με σαφήνεια, με ακρίβεια και με τρόπο μη επιδεχόμενο αμφιβολία (βλ., επ' αυτού, απόφαση Costa και Cifone, C-72/10 και C-77/10, EU:C:2012:80, σκέψη 92 και διατακτικό).
- 44 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω παρατηρήσεων, στο υποβαλλόμενο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε περιοριστική εθνική διάταξη, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία επιβάλλει στον παραχωρησιούχο, όταν παύει τη δραστηριότητά του αυτή λόγω λήξεως της περιόδου παραχωρήσεως, την υποχρέωση να παραχωρήσει δωρεάν τη χρήση των ιδιόκτητων υλικών και άυλων αγαθών που αποτελούν το δίκτυο αποδοχής στοιχημάτων, υπό την προϋπόθεση ωστόσο ότι ο εν λόγω περιορισμός βαίνει πέραν του αναγκαίου μέτρου προς επίτευξη του πράγματι επιδιωκόμενου με τη διάταξη αυτή σκοπού, πράγμα το οποίο εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 45 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπíπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαινεται:

Τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται σε περιοριστική εθνική διάταξη, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία επιβάλλει στον παραχωρησιούχο, όταν παύει τη δραστηριότητά του αυτή λόγω λήξεως της περιόδου παραχωρήσεως, την υποχρέωση να παραχωρήσει δωρεάν τη χρήση των ιδιόκτητων υλικών και άυλων αγαθών που αποτελούν το δίκτυο αποδοχής στοιχημάτων, υπό την προϋπόθεση ωστόσο ότι ο εν λόγω περιορισμός βαίνει πέραν του αναγκαίου μέτρου προς επίτευξη του πράγματι επιδιωκόμενου με τη διάταξη αυτή σκοπού, πράγμα το οποίο εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

(υπογραφές)